

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Товариство молодих учених

**ГЛУХІВСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ – 2014.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ ТА
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**Матеріали IV Міжнародної
інтернет-конференції молодих учених і студентів**

15-17 листопада 2014 року

**Глухів:
РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка
2015**

СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ БАГАТОСУБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ ДІЇ

У статті розглянуто багатосуб'єктні предикати дії, визначено їхні диференційні семантичні ознаки, здійснено спробу їх семантичної класифікації.

Ключові слова: предикати дії, суб'єктний тип, багатосуб'єктні предикати, акціональні локативні предикати, предикати взаємодії, множинний актант, симетричні предикати.

Акціональна ситуація, позначувана предикатом дії, завжди динамічна, проте в своїй структурі може мати не одного, а кількох активних суб'єктів з однаковими семантичними функціями. Це дає підстави для диференціації предикатів дії за кількісною характеристикою суб'єкта на *односуб'єктні* та *багатосуб'єктні*. *Багатосуб'єктні* предикати, що відображають ситуацію активних дій двох або більше суб'єктів, у мовознавчій літературі потрактовано неоднозначно. Їх часто називають симетричними, оскільки семантичні функції суб'єктів дії збігаються [3]. Водночас існує думка, що такі предикати мають тільки одну валентність – на множинний актант – сукупність кількох актантів, що заповнюють одну валентність предиката і поєднані між собою відношеннями однорідності [5].

Підклас багатосуб'єктних предикатів дії, об'єднаних ознакою наявності множинного актанта, водночас є семантично неоднорідним, оскільки предикати позначають різні за характером типи позамовних ситуацій.

Метою запропонованої статті є з'ясування семантичних особливостей багатосуб'єктних предикатів дії та їх класифікація.

Суб'єктний тип охоплює предикати на позначення дії, яка стосується самого виконавця, спрямована на нього і може викликати зміни, які стосуються суб'єкта або його розташування. Метою і результатом активних дій суб'єкта часто є його внутрішні або зовнішні зміни.

Ситуація, позначувана суб'єктивним предикатом дії, динамічна, має активного суб'єкта і часто є цілеспрямованою та результативною.

Багатосуб'єктивні предикати виокремлено в самостійний підклас у межах суб'єктивних предикатів за диференційною ознакою множинного суб'єкта дії, який виражено іменниками у множині або словосполученням, що називає кількох діячів. Багатосуб'єктивні предикати дії мають семантичні групи, які відображають різні за характером типи позамовних ситуацій, об'єднані ознакою наявності множинного актанта. Це ситуації різних видів дій двох або більше учасників з рівнозначними функціями. За ознакою наявності / відсутності взаємодії суб'єктів визначено дві групи багатосуб'єктивних предикатів: 1) предикати взаємодії (*знайомитися, одружуватися, миритися, сваритися, прощатися, розлучатися, битися, обніматися, штовхатися* та ін.); 2) багатосуб'єктивні акціональні локативні предикати (*розбігтися, розлізтися, оточити, обступити* та ін.). Предикати першої групи позначають взаємні рівнозначні дії істот, спрямовані на інших учасників ситуації (*домовитися, контактувати, лаятися, листуватися, радитися*), а предикати другої групи відображають ідентичні рухи кількох або багатьох суб'єктів у просторі, здійснювані з тією самою метою (*з'їхатися, розлетітися, розсістися, обступити*).

В українському мовознавстві дієслова-предикати взаємодії були предметом дослідження у статтях О. О. Конєєвої [4]. Вона виокремила та проаналізувала семантичні групи дієслів мовленнєвої взаємодії, взаємодії між предметами та явищами, роз'єднання взаємодії та ін. Проте терміни «дія», «взаємодія» дослідниця вживає в широкому значенні, зараховуючи до класу розгляданих одиниць і ті, що мають семантику процесу, стану (*злипнутися, перемішатися, розгубитися, розрізнитися, склеїтися* тощо);

Багатосуб'єктивні акціональні предикати взаємодії неоднорідні за своєю семантикою і розрізняються передусім за характером дії та метою, а тому поділяються на предикати спілкування (*розмовляти, сваритися, сперечатися,*

стрічатися та ін.) та предикати фізичної взаємодії (*битися, боротися, обніматися, цілуватися, штовхатися* та ін.).

Предикати спілкування позначають різні види контакту: мовленнєвого спілкування, обміну інформації, спілкування на рівні жестів та міміки, а також налагодження та розірвання стосунків. Вони мають три семантичні різновиди:

1. Предикати контактування: *гиркатися, домовитися, змовитися, контактувати, лаятися, листуватися, обмінюватися, презирнутися, перемовлятися, радитися, розмовляти, сваритися, сперечатися, спілкуватися, торгуватися*, наприклад, *Одна з них була сестра Миті — Вірочка, а про другу сперечалися* (О. Іваненко); *А молодці ми, Клавочко, гиркаємося, гиркаємося, а живемо!* (О. Коломієць); *Його обступили, почали кричати, торгуватись, сваритись* (В. Винниченко); *У кімнаті розмовляли пошепки* (О. Іваненко); *Молодиці презирнулися* (С. Васильченко); *Четверо мовчки презирнулися між собою* (П. Загребельний). Предикати контактування об'єднують одиниці зі значенням усного (*бесідувати, говорити, розмовляти, сваритися*), писемного (*листуватися*) мовленнєвого контакту та спілкування за допомогою міміки і жестів (*презирнутися*). Усі вони передбачають двох або більше учасників, що виконують однакові функції. Предикати *обмінюватися інформацією, контактувати, домовитися, спілкуватися* мають узагальнене значення і можуть означати і усне, і писемне спілкування.

2. Багатосуб'єктні предикати налагодження стосунків, зустрічі: *вітатися, дійти згоди, здибатися, знайомитися, зустрітися, об'єднатися, одружитися, побачитися, побратися, поєднатися, помиритися, стрічатися, узгодити*, наприклад, *У тебе в врода на лиці, у мене є лій у голові, то й поєднаємось собі* (М. Стельмах); *На жаль, вони не побачилися з причин, незалежних від них* (О. Іваненко); *Стрінувся якимось на хрестинах із дяком Тарасів батько* (С. Васильченко); *І тихенько побралися* (В. Дрозд).

3. Багатосуб'єктні предикати припинення стосунків: *порвати, посваритися, прощатися, розлучитися*, наприклад, *Прощалися поспіхом,*

тамуючи тугу (О. Довженко); *Ніколи, ніколи з тобою не розлучимося, мій найдорожчий, мій хлопчику!* (О. Іваненко); *Гості пересварилися* (М. Стельмах).

Предикати фізичної взаємодії відображають ситуації взаємних ідентичних фізичних дій двох або багатьох осіб. Їх диференційовано на два різновиди за характером оцінного компонента дії:

1. Предикати негативних фізичних дій: *битися, боротися, дряпатися, кусатися, штовхатися*, наприклад, *В Одесі на Дерибасівській побилися шість фотографів, не поділивши сфери впливу* (Л. Костенко); *Няньки, мабуть, не дуже зирили за дітьми, бо все бігали поміж дітьми, ганялись за ними й часом розбороняли тих, що зчепились і билися* (І. Нечуй-Левицький).

2. Предикати активного вияву позитивних стосунків: *брататися, голубитися, женихатися, кохатися, любитися, обніматися, освідчуватися, цілуватися*, наприклад, *Ну, освідчувались, цілувались, я навіть кілька віршиків настругав — хто не віршує в таку годину?* (В. Дрозд); *Ми міцно обнялися* (Р. Андріяшик).

Багатосуб'єктні локативні предикати позначають ситуації активних рухів двох або більше суб'єктів з метою переміщення та певного розташування в просторі. Залежно від напрямку і мети переміщення суб'єктів їх поділено на дві підгрупи:

1) із семантикою «рух суб'єктів в напрямку певного місця» (*збігтися, зібратися, зійтися, з'їхатися, злетітися, злізтися, стовпнитися*), наприклад, *Тоді, восени 1860 року, почути Гаваці збігалися всі* (О. Іваненко); *Всі стовпились коло хлопця* (С. Васильченко); *Люди з'їжджаються звідусіль* (Л. Костенко); *На смерть усе вороння злітається* (В. Дрозд); *Зайшов з Маковесем до стайні й, сполохнувши горобчиків, що назліталися туди на сніданок* (В. Земляк). У ролі предикатів цієї підгрупи функціонують похідні дієслова, які утворені префіксально-постфіксальним способом і мають словотвірне значення «прибути з різних місць в одне»;

2) зі значенням «рух суб'єктів у різних або у протилежних напрямках» (*розбігтися, розійтися, роз'їхатися, розлетітися, розлізтися, розповзтися*,

розселитися, розсістися), наприклад, *Обоє здригнули і розсунулись* (С. Васильченко); *Знову на мості зійшлися вартові, перемовились кількома словами і почали розходитись* (М. Стельмах). Дієслова, що виступають у ролі предикатів цієї підгрупи, похідні, утворені префіксально-постфіксальним способом і належать до продуктивного словотвірного типу зі значенням «рухатися в різні боки, роз'єднатися».

Отже, багатосуб'єктні предикати — це самостійний семантичний підклас, виокремлений у суб'єктному типі акціональних предикатів за ознакою множинного актанта, що заповнює одну валентність предиката, але об'єднує кількох суб'єктів дії з тотожними функціями. У межах багатосуб'єктних виокремлено групи предикати взаємодії (зі значенням встановлення або припинення контакту й фізичної взаємодії) та акціональні локативні предикати (із семантикою «рух суб'єктів в напрямку певного місця» та «рух суб'єктів у різних або у протилежних напрямках»).

Література

1. Васильев Л. М. Системный семантический словарь русского языка. Предикатная лексика. Вып. 2: Учебное пособие / Л. М. Васильев. — Уфа : Башкир. гос. ун-т, 2000. — 146 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
3. Иомдин Л. Л. Симметричные предикаты в русском языке / Л. Л. Иомдин // Проблемы структурной лингвистики. — 1979. — М., 1981. — С. 82 – 105.
4. Конєєва О. О. Лексико-семантична структура дієслів роз'єднання взаємодії / О. О. Конєєва // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. редактор. А. П. Грищенко]. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. — Випуск 7. — С. 330 – 334.
5. Русский общесемантический словарь / под ред. Н. Н. Леонтьевой

[Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.aot.ru/docs/ross.html>

6. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М., 1974. – 201 с.

7. Экспериментальный синтаксический словарь / под ред. Бабенко Л. Г. / Словарные статьи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.slovari.ru/default.aspx?s=0&p=2851>

В статье рассмотрены многосубъектные предикаты действия, определены их дифференциальные семантические признаки, осуществлена попытка их семантической классификации.

Ключевые слова: предикаты действия, субъектный тип, многосубъектные предикаты, акциональные локативные предикаты, предикаты взаимодействия, множественный актант, симметрические предикаты.

The multisubject predicates of action are considered in the article, it is determined their differential semantic characteristics and made an attempt to do their semantic classification.

Keywords: predicates of action, a subject type, multisubject predicates, an actional locative predicates, predicates of co-operation, a plural actant, symmetric predicates .